

UPPSALA
UNIVERSITET

UPPSALA UNIVERSITET
Teologiska institutionen
Religionshistoria och religionsbeteendevetenskap C-kurs, uppsatsdelen 15hp
VT18
Handledare: Gabriella Beer
Betygsbestämmande lärare: Lena Ross

”Riter vid vattnet”

– en studie om religions materialitet vid bronsålderns rituella bassäng
från Noceto, Italien

Serena Sabatini
arksesab@gmail.com

Abstract

The essay is an interdisciplinary work linking History of Religion and Archaeology. The work is based on the study of the finds from a unique archaeological Italian Bronze Age site. The evidence in question has been recently excavated on the outskirts of the modern town of Noceto, Parma province, in northern Italy. It is dated to the end of the local Middle Bronze Age, which corresponds roughly to the 14th century BCE, and belongs to the local so called Terramare culture.

The site consist of a large wooden basin, which once stood in a relatively dominant position within a local Bronze Age village. The basin has been always completely filled with water. Thanks to the particular environmental conditions in the pool, organic material of cellulosic nature, such as wood, preserved very well. We therefore have very precise data about the structure itself and about an astonishing number of finds that have been retrieved from the basin. The basin was apparently used for a limited period of time, which has been estimated of a few generations or a maximum of 100 years. It was apparently used as a sort of “offer place” and hundreds of finds have been sunk in its water. Although depositions in wet areas are very common all over Europe and the Mediterranean throughout the Bronze Age, no other built structures such as the Noceto’s basin are known so far. Noceto provides strong indications of religious nature, since no productive activities or every day practices could be detected in connection to it.

With an eye to the debate on the materiality of religion, the aim of the essays is in the first place to investigate and discuss how the religious nature of the place can be understood, when working solely on the results of the religious activities that once have taken place around its margins. Secondly, the aim is also to attempt using the evidence from Noceto to discuss more broadly issues of Bronze Age religion.

The analysis of the material is carried out considering deposition rituals from the point of view of performance and agency theories. It is argued that the finds from the pool acted as indexes of agency and were part of performative event that linked together the people carrying out and/or watching the ritual, the place and the divine expressed by the place.

Considering that the significance of ritual performance has been seen, among other things, in the transformative power that is contextually assigned to rituals, it is believed that the finds from Noceto’s basin likely embodied an attempt to establish or secure positive transformations possibly in people life and in fundamental productive activities such as for instance agriculture. The sacred role of water during the Bronze Age has been addressed by several scholars, but it is generally connected to the ritual “usage” of particular places such as wetlands, caves, rivers and so on. Noceto’s basin provides the possibility for the first time to analyse an attempt to artificially and magnificently bring the sacred into a settlement area and thus possibly create the premises for more controlled or regular/regulated religious activities.

Keywords: materiality, offer, performance, rituals, symbols, icons, indexes, agency

Innehållsförteckning

Kapitel 1 Inledning.....	4
1. Inledning.....	4
1.1. Syfte och mål.....	5
1.2. Frågeställning	5
1.3. Avgränsning	6
Kapitel 2 Forskningsgenomgång och Teori	7
2.1. Forskningsgenomgång.....	7
2.2. Presentation av teori	8
2.3. Arbetsmodell	8
Kapitel 3 Metod och Material	11
3.1. Metod.....	11
3.2. Material	12
Kapitel 4 Resultat.....	13
Kapitel 5 Analys.....	21
5.1. Analys.....	21
5.2. Slutsatser	25
Kapitel 6 Diskussion	28
Sammanfattning	30
Referenser	31

Kapitel 1 Inledning

1. Inledning

Enligt Uppsalas Universitets hemsida berör religion ”allt från världspolitik och samhällsliv till människors sökande efter lycka och mening. Religion handlar om värderingar och attityder och är för många en nyckel till identitet”.¹ Att definiera begreppet religion är en problematisk övning. Fitzgerald (2007, 9) har resonerat kring hur genom att tillämpa ”religion” som en legitimerad kategori, skapar man förutsättningar för att den ska kunna bli en relevant komponent i fastställande av andra kategorier som inte är religion. Han argumenterar om att man hamnar i en ond cirkel som bekräftar sig själv (se även Fitzgerald 2007, 214). I uppsatsen ska detta synsättet beaktas och ordet religion kommer att användas enligt den andan som förespråkas på Uppsalas universitets hemsida. Religion kommer därför att uppmärksammas som något som kan beröra alla sfären av samhällslivet samt gruppernas eller individernas sökande av mening och identitet. Detta synsätt kan med fördel användas inom ramarna för religionshistoriska studier. Att utforska religionernas historiska rötter och utvecklingar betyder att utforska frågor för vilka endast ofullständiga och fragmentariska källor och bevis finns att tillgå till. En bred och inkluderande utgångspunkt om religiösa fenomen bör därför öka vår förståelse av den tillgängliga dokumentationen och dess innebörd.

I denna studie ska fokus ligga på religions materialitet (på engelska *the materiality of religion*). Religiöst utövande inom de flesta religionerna, även de mest spirituella, gestaltas genom en rad materiella ytringar som lämnar spår i de olika miljöerna där religionen praktiseras. Arbetets utgångspunkt är att oavsett ideologi, politik, värderingar eller attityder är religion något som ”materialiseras” regelbundet på olika sätt i tid och rum. Religion materialiseras till exempel inte bara i rituella anläggningarna/helgedomar/tempel/kyrkor, utan även i det öppna landskapet eller i människors hem, samt inte minst på människokroppar i form av symboler som bärs eller av kroppsliga förändringar efter olika ritualer.

I studier av moderna, men även av dåtida religioner, får man i sin analys av religionernas materiella lämningar oftast stöd från skriftliga texter eller berättande källor. Ändå studier inom religion och arkeologi har visat tydligt att religions materialitet är ofta mycket mer komplex och lokalt förankrat än vad de officiella berättande eller skriftliga rösterna förmedlar (se t.ex. Insoll 2004). Lämningar efter religiösa aktiviteter är mångfaldiga och tyder på synkretiska styrkor som genomsyrar historien och främjas av interkulturella möten genom tiden (t.ex. Greyson 1992; Janson 2013). Vissa materiella uttryck kan till och med vara kvarlevande bevis på traditioner som inte länge är officiellt accepterade (t.ex. Andren 2002; Andren et al. 2006; Lee 2016). Religions materialitet är ett spännande forsknings-

¹ <http://www.uu.se/utbildning/utbildningar/selma/program/?pKod=RRE1K> senast besökt 2018-01-30.

ämne som kryper, skulle man kunna kanske säga, bakom kulisserna och närmar oss till religiösa praktiker och till en mer mänsklig syn på religion. Studier om religions materialitet öppnar bland annat upp för en djupare förståelse av dåtidens kulturer som inte har lämnat skriftliga källor efter sig. Dessutom kan de hjälpa att framföra långvariga kopplingar genom tider mellan kulturer, ritualer och tron.

Arbetet kommer att ha en ämnesöverskridande karaktär och dra nytta av metodologiska och teoretiska insätt från både religionshistoria och arkeologi.

1.1. Syfte och mål

Syfte med denna uppsats är att undersöka en specifik fallstudie från den europeiska bronsåldern som visar tydliga tecken på utvecklade ritualer av religiös karaktär. Undersökningsfokus kommer att ligga på den utvalda fallstudie (den så kallade rituella bassängen från Noceto, Parma provins, Italien) och de arkeologiska fynden som hittades i den. Målet är att kunna diskutera relationen mellan de materiella lämningarna från Noceto, religiösa problematiker och det lokala bronsålderssamhällets organisation. Slutligen kommer fokus även att ligga på att försöka utveckla några hypoteser för en bredare förståelse av bronsåldersreligiositet.

Nocetos bassäng är en imponerande rituell anläggning i Po dalen, norra Italien. Den dateras till bronsåldern och ha varit i bruk mellan c:a slutet på 1400talet och mitten av 1300talet f. Kr. (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 11, 165).² Anläggningen har tolkats som rituellt på grund av att inga spår av produktiva aktiviteter kunde påträffas. Analyserna visar också att den inte kunde ha haft en funktion som vattenkälla eller reservoar. Antal och spridning av arkeologiska fynd pekar starkt mot en plats av religiös karaktär (se även Bernabò Brea & Cremaschi 2009, 242-244).

1.2. Frågeställning

- Vilken relation finns mellan de olika fynden/depositionerna som hittades i bassängen och övriga tolkningar om det lokala samhällets sociala, kulturella och ekonomiska förutsättningar?
- Kan materiella spår på rituella aktiviteter som finns i Nocetos bassäng hjälpa oss att förstå platsens religiösa betydelse för det lokala bronsålderssamhället?
- Kan arkeologiska bevis från Noceto användas för att kunna åstadkomma en bredare förståelse av bronsåldersreligiositet?

² Noceto's publikation (Bernabò Brea & Cremaschi 2009) utgör ett grundläggande referensmaterial i detta arbete. Flera forskare har bidragit till volymen och skrivit de olika artiklarna som finns i den. För enkelhetsskull har det valts -igenom uppsatsen- att endast ange redaktörernas namn, följd av kapitelsnummer, men inte de individuella författarnas namn. Detaljerade info om författarna till de kapitlen som har använts hittas dock i referenslistan.

1.3. Avgränsning

Arbetet kommer att fokusera först och främst på att undersöka fallstudien och dess möjliga betydelse för det lokala bronsålderssamhället. Tyngd ligger i att analysera data och informationer som samlades och sedan analyserades efter utgrävningarna. Teoretiska reflektioner kring religion, ritualer, performans, *agency* och materialitet kommer att genomsyra arbetet. Vidare är målet att även försöka åstadkomma en bredare förståelse av bronsåldersreligiositet. Eftersom anläggningen är unik i sitt slag, reflektioner kring den religiositeten som anses uttryckas av bassängen kommer att beröra vattens betydelse under bronsåldern. Detta kommer dock att göras i mycket kortfattad form då ämne är stort och skulle kräva en ingående studie. Arbetet avslutas med några allmänna reflektioner och frågor för vidareforskning i ämnet.

Kapitel 2 Forskningsgenomgång och Teori

2.1. Forskningsgenomgång

Viktiga allmänna bidrag om religion och arkeologi har sett ljuset under de senaste åren (t.ex. Barrowclough & Malone 2007; Bredholt Christensen et al. 2013; Insoll 2004, 2011; Kyriakidis 2007; Whitley & Hays-Gilpin 2008). En mängd arkeologiska lämningar i dagens Europa och Medelhavsområdet utgör bevis för att utvecklade religioner och religiösa tankar genomsyrade på olika sätt samhällsliv under förhistoriska och tidiga historiska tider.

Den italiska halvön representerar under de senare delarna av förhistorian (brons- och järnåldern) en mycket intressant miljö. En mångfald av kulturer utvecklas och interagerar med varandra samt undergår specifika politiska och sociala utvecklingar (se t.ex. Bietti Sestieri 2013; Nicolis 2013; Peroni 2004). Framförallt det diskuteras livligt hur under Bronsåldern, och i synnerhet under de sista århundrade av det andra och början på det första millenniet f. Kr., den sociala komplexiteten växer fram och uppenbara sig på olika sätt i det arkeologiska materialet (se t.ex. Pacciarelli 2016). Bland annat ser man i flera regioner, en övergång från mer utspridda boplatser, av relativt lik storlek, till uppkomsten av större och dominerande centrala platser/proto-städer samt av tydliga samhällshierarkier bland annat i gravskicket (se även Cardarelli 2015; Guidi 2010; Iaia 2013).

En studie (Guidi 2014) har nyligen försökt kasta ljus på spår av rituell och religiös natur i det arkeologiska materialet från kontinentala Italien och deras samband med samtida politiska och sociala utvecklingar. Vidare upplyser studien om att relevanta religiösa förändringar måste ha skett under specifika nyckelperioder och i takt med de ovannämnda samhällsförändringarna. Texten diskuterar bland annat hur rituella depositioner i vattenrika miljöer liksom grottor, flödar och sjöar är relativt vanliga under den italienska mellersta bronsåldern (mellan c:a 1700-1350/1300 f. Kr.) för att sedan gradvis ersättas av *open-air* platser. Enligt Guidi (2014, 638), det finns inga spår på rituell aktivitet i grottor i slutet på bronsåldern f.o.m. kring 1250 f. Kr. medan offer i sjöar, källor och flödar fortsätter. Inte förrän början på första millenniet f. Kr. ser man införandet av kultiska aktiviteter i boplatsoområde. *Civic cults*, som de kallas (Guidi 2014, 643-646) anses vara en av de många transformationer som äger rum i början på första millenniet f. Kr. och på järnåldern och som skulle leda till de då växande så kallade italiska *pre-state* samhällen.

2.2. Presentation av teori

Flera forskare (t.ex. Droogan 2013; Hourtman & Meyer 2012; Yorke 2012, 4) har diskuterat hur inom religionsvetenskap har det funnits en tendens att inte betrakta på lika basis tron och ting/materialitet. Som det diskuterades i introduktionen utgår uppsatsen ifrån tanken om att religiöst utövande gestaltas genom materiella yttringar. Dessa manifestationer lämnar i sin tur spår i de olika miljöerna där religionen praktiseras. Arkeologiska fynd från kontexter av religiös karaktär är därför inte bara objekt som deponerades av någon anledning utan materiella uttryck för den tron och de ritualerna som genomfördes i den utvalda kontexten (t.ex. Insoll 2015).

Uppsatsens utgångspunkt förankras i den så kallad *performance* teori. Denna teori, trots kritiker (se t.ex. Bell 1992, 42) har redan används i studier om arkeologi och religion (se t.ex. Leonard 2015; Mitchell 2007). Enligt *performance* teori, ritualer är något dynamiskt om skapar relationer mellan människor och mellan människor och ting. Enligt Rappaport (1979, 175-179), är ritualer komplexa fenomen, som inte går att studera om man inte beaktar *performance* aspekten, för att ritualer är i korthet ett uppträdande av mer eller mindre formaliserade akter/ceremonier. Genom att studera ritualernas materiella dimension kastar man ljus på att både personerna som genomför ceremonierna och sakerna som används under tiden kommunicerar symboliska, religiösa och kulturella värde sinsemellan och till eventuella deltagare/åskådare. För arkeologerna är symbolismen svårt att åstadkomma, då nödvändiga informationer saknas. Man kan dock spekulera kring symbolismen med hjälp av referensmaterial eller av eventuella skriftliga källor när de existerar. Enligt Rappaport (1979, 180) är symbolerna konventioner, som förverkligar kopplingen mellan specifika ord eller objekt med ett begrepp eller en sak som ska betecknas. Symbolen (ordet och objekten som bär den symboliska betydelsen) behöver i själva verket inte har någon konkret koppling med saken eller begreppet som den symboliserar. Åt andra sida finns det ikoner. En ikon har en direkt visuell koppling med saken/personen/begreppet som den betecknar. Slutligen beskriver Rappaport (1979, 180) en tredje kategorin: index. En index är på ett konkret sätt kopplat till det som betecknas och kan ibland till och med vara själva saken. Ett exempel på index är ett svart moln som står för regn.

Mitchell (2007) i en avslutande kommentar till en mäktig antologi om kult och riter skriver om att ett av misstag som oftast görs av forskare är att betrakta religiösa ritualer som något separerat från vardagslivet. Han menar att riter är i själva verket något speciellt som händer under specifika omständigheter och tider, men att de är också djupt kopplade till livet utanför den rituella situationen. Enligt Mitchell (2007), ligger betydelsen av den rituella *performance* i sin omvandlande karaktär. Under den rituella akten vissa förändringar äger rum (t.ex. hos personerna som deltar, eller hos saker som används) eller är tänkta att äga rum (något anses t.ex. komma från en annan värld/dimension till jorden). Dessa förändringar

sätts igång under ritualen, men sedan är tanke att de ska påverka mer eller mindre permanent vardagslivet. Inom arkeologi, fortsätter Mitchell, jobbar man ”baklänges”, från de materiella lämningarna av rituella händelser till tolkningar av hur riter kan ha faktiskt förekommit och eventuellt om varför de genomfördes. Författaren avslutar med förslaget om att, bortom sökande av meningar och symbolism, den arkeologiska evidensen kan tolkas med hjälp av en *performative* analys. Spår på rituella aktiviteter bör tänkas som spår av den *agency* som deltagarna och deltagande objekt uttryckte under ritualernas gång. Med tanke på att fynden som grävdes fram i Noceto, är troliga rester efter religiösa offer som har haft framförallt en *performative* roll (om inte annat är *performative* själva handlingen att deponera något i vattnet) utöver den egna symbolismen, kommer även Alfred Gells (1998) *agency* teori att användas bland annat som teoretisk utgångspunkt. I rituella performansen blir de votivoffren som lämnades i bassängen det som i Gells (1998) teori kallas för *secondary agent*. I Gells teori är människorna *primary agents* som utövar *agency*. Dessutom uttrycker de någon form av vilja (*intentionality*) genom sin *agency*. Objekt kan inte ha en egen *intentionality*/vilja, men kan framföra *agency* och deras skapares/användares *intentionality* i specifika miljöer som känner igen deras symboliska eller ikoniska betydelse. De har därför betraktats som *indexes of agency* eller som konkreta manifestationer av primära agenters *intentionality* (se även Rappaport 1979, 180). Fynden från bassängen kommer därför att analyseras först och främst som *indexes of agency* eller som enheter som på grund av deras deposition har under en begränsad period burit och uppträdd en specifik symbolism och/eller *intentionality*/avsikt. Enligt Bell (1992) religiösa riter fungerar som många andra sociala praktiker och som sådana genererar sociala relationer. Med tanke på uppsatsens fokus i *performance* teori, inkluderar dessa sociala relationer inte bara de närvarande individer/primära agenter utan också ting eller Gells (1998) *secondary agents*. I strävan efter att tolka offers religiösa betydelse, ska således analysen i arbetet försöka lyfta fram den komplexa webben av sociala länkar som riterna vid Nocetos vatten möjligen skapades mellan det materiella (offren), det mänskliga (Nocetos invånare?) och det immateriella/gudomliga (vatten och dess religiösa betydelse/symbolism).

2.3. Arbetsmodell

Arbetet är tvärvetenskapligt och berör både religionshistoria och arkeologi. Analysen kommer därför att bestå av olika delar. I första hand ska en detaljerad genomgång av det arkeologiska fyndmaterialet som ligger till grund för detta arbete genomföras. Sedan ska materialet analyseras och tolkas med hjälp av den utvalda teoretiska modellen. De olika deponeringarna kommer att tolkas som lämningar efter en rituell performans där både primära och sekundära agenter deltog och bär olika roller. Objekt kommer att betraktas som *indexes of agency* som bär människornas *intentionality* under ritualen och ner i vattnen. Vidare ska det diskuteras om de olika fynden från bassängen kan tolkas som symboler, ikoner eller *indexes*

av något som hade en central betydelse under ritualernas gång. Med tanke på Mitchells (2007) antagande om att ritualerna äger rum för att gynna en omvandling som ska påverka vidare vardagslivet, kommer relationen mellan fynden från bas-sängen och möjliga vardagslivsaspekter att studeras. Slutligen kommer en diskussion att försöka lyfta fram mer allmänna slutsatser om bronsåldersreligiositet i fallstudien och i övrigt.

Kapitel 3 Metod och Material

3.1. Metod

Projektet är ett ämnesöverskridande arbete som ska försöka förena religionshistoriska och arkeologiska metoder. Utifrån det religionshistoriska perspektivet är denna studie av kvalitativ karaktär, eftersom den söker svar på frågor som i första hand syftar till att ingående förstå en specifik situation. Målet är att tolka en specifik fallstudie genom att undersöka den sociala, kulturella och religiösa betydelsen av materiella lämningar efter särskilda rituella praktiker i tid och rum. Frågeställningarna kommer att besvaras enligt en induktiv ansats (se t.ex. Malterud 2011, 211). Med andra ord, det blir huvudsakligen en *bottom-up* analys där förståelsen av materiella lämningar kommer att styra tolkningen. Åt andra sida blir en deduktiv aspekt också närvarande då arbetets utgångspunkt är att dessa lämningar är bevis på rituella handlingar och därför spår av religionsmaterialitet. Malterud (2011, 211) diskuterar hur en blandning av deduktiva och induktiva ansatser är nog normativ i kvalitativa studier och frågan handla mer om vart ska tyngdpunkten sättas än om vilken strategin bör adopteras. Ahrne och Svensson (2015, 219) kommer till en liknande slutsats och anför att forskning där deduktion och induktion "växelspelar" [...] kallas [...] för abduktion".

Studien kommer att betrakta data som nödvändigtvis återger en lokal situation, men ambitionen är att tolkningen ska kunna i slutändan öppna upp för mer allmänna slutsatser och en ökad förståelse av både den utvalda fallstudien och liknande samtida fenomen. Vidare är målet att utveckla utifrån den teoretiska utgångspunkten en mer generaliserbar diskussion kring religionsmaterialitet och kopplingarna mellan ritualer och samhällsorganisation under bronsåldern.

Uppsatsens centrala moment kommer att vara analysen av den arkeologiska kontexten och av de olika depositionerna som utfördes i Nocetos bassäng. Studien använder sig av det som i samhällsvetenskapliga studier (se t.ex. Kumar 2011, kap. 2, s. 8) kallas för "*secondary data*" eller information som har samlats av andra för annat mål. Uppsatsen baseras därför i första hand på litteraturstudier. Utgrävningarna i Nocetos bassäng genomfördes med moderna tekniker och publicerades utförligt (Bernabò Brea & Cremaschi 2009). Det finns därför en mängd olika informationer kring bassängens historia (när och hur den byggdes och om de olika renoveringarna) och innehållet. Noggranna stratigrafiska undersökningar har kunnat bevisa när och hur de olika fynden deponerades i bassängen. Enligt Malterud (2011, s. 48), innebär tolkning ett försök att hitta mönster och betydelse i det utvalda studiematerialet med hänsyn till den egna teoretiska utgångspunkten.

Inom bronsåldersforskning finns det ett flertal studie om deponeringar. Att deponera objekt, framförallt metallföremål i mossar, vattnet, grottor eller under marken är vanligt förekommande i många europeiska område (t.ex. Fredengren 2013; Yates & Bradley 2010; Möller-Wille 2002). Dessa depositioner tolkas oftast som rituella, men även som huvudsakligen viktiga sociala och kulturella strategier för att gestalta och förstärka individuella eller grupperns identitet och position i samhälle (se t.ex. Bradley 2013; Leonard 2015). I detta arbete kommer materialet from Noceto att tolkas utifrån det utvalda teoretiska perspektivet. Eftersom Noceto är en unik anläggning, jämförelse med andra samtida lämningar som tyder på ekvivalenta religiösa praktiker kommer att användas i begränsad mån, men ändå tillämpas, när möjligt, för att utöka resultatets validitet. Litteraturstudien om Noceto ska genomföras på den tillgängliga vetenskapliga litteraturen om bas-sängen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009; De Grossi Mazzorin & Saracino 2013).

För att summera kommer arbetet att använda sig av en abduktiv arbetsmetod samt av en komparativ litteraturstudie.

Validitet

Arbetets validitet ligger blanda annat i det att alla reflektioner och tolkningar kommer att baseras på empiriska data och informationer från Nocetos utgrävningar. Arbetet ska ge möjligheter till läsaren att följa alla steg i resonemangets utveckling och att ta därför ställning till deras validitet. Resultat kommer inte att kunna generaliseras direkt eller på ett enkelt sätt användas för att åstadkomma en bredare förståelse av bronsålders religiositet. Dock ett av syften är, i slutändan, att kunna föreslå några mer allmänna hypoteser om bronsåldersreligioner. Med tanke på att den europeiska bronsåldern är en period där många tecken tyder på att stora nätverken binder ihop flera delar av kontinenten (se t.ex. Earle et al. 2015; Kristiansen 1998, 2016; Rowland & Ling 2013; Vandkilde et al. 2015) är det inte uteslutet att även religiösa aspekter delades på något sätt av flera samtida kulturer runt om i kontinenten.

3.2. Material

Det materialet som kommer att ligga till grund för denna uppsats är resultatet av de arkeologiska stratigrafiska utgrävningarna som genomfördes för några år sedan i Noceto. Anläggningen och materialet från utgrävningarna publicerades i en sammanfattande volym (Bernabò Brea & Cremaschi 2009). Annat material som ska användas i jämförelsesyfte kommer också från vetenskapliga publikationer av utgrävt material från olika samtida fornlämningar från den europeiska bronsåldern.

Kapitel 4 Resultat

Den arkeologiska fallstudien

Terramare kulturen och Noceto

Med termen Terramare kultur beskrivs de bronsålderssamhällen som fanns i centrala delar av Podalen, norra Italien, mellan c:a 1600 och 1200 f. Kr. Namnet Terramare kommer från *terra marna* den lokala dialektens beteckning för den bördiga och mörka jorden som karakteriserade de flesta höjden i framförallt Parma, Reggio Emilia och Modena provins i trakten. I själva verket var dessa höjder inte naturliga formationer utan rester av bronsåldersboplatser. Undersökningar kunde snabbt konstatera att det handlade om arkeologiska lämningar, men markägarna fick ändå möjlighet att gräva bort och sälja den mesta av dessa platser. Bara några få kvarlämnade delar av vissa boplatser har kunnat överhuvudtaget studerats med mer moderna tekniker (see Bernabò Brea & Cremaschi, Kap. 1; Bernabò Brea et al. 1997; Bernabò Brea & Cremaschi 2004; Cardarelli 2004, 2015; Nicolis 2013; Vanzetti 2013).

Terramare kulturen karakteriseras, efter en initial kolonisering av Poslätten kring 1600talet f. Kr., av ett snabbt växande och tätt boplatssystem. En typisk Terramare boplatz är befästad och omringad av ett dike fyllt med vatten från närliggande floder. Vatten är en central element i Terramare kulturen. Vattenfyllda diken representerar troligen både skydd och resurs för boplatzinvånare, samt gräns mellan olika område, och tillgång för den intensiva jordbruk och boskapsskötsel som skedde i området under tiden. I början är byarna ganska små (c:a 1 hektar med max 120/130 invånare). Med tiden förändras situationen och omkring 1400 f. Kr. en möjligt territoriell hierarki skapas. Vissa boplatser växer över 10 hektar och har en befolkning som uppskattas över 1000 människor (Pacciarelli 2016, 178-171).

Terramare kulturen verkar kollapsa kring 1200/1150 f. Kr. och hela landskapet, som hade varit intensivt befolkat och brukat sedan 1600talet f. Kr. blir i praktiken obebott. En mängd olika faktorer kan ha bidragit till kollapsen och en enighet om det har ännu inte hittas bland forskare (se bland annat Cardarelli 2015; Vanzetti 2013).

Noceto befinner sig i Parma provins. Undersökningar visade att Noceto måste ha varit en Terramare boplatz av c:a 2 ha. Tyvärr det mesta av boplatzen är inte länge bevarat och inga informationer finns kring platsens organisation eller möjliga andra strukturer som fanns i den (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 4).

Nocetos bassängen hittades av en slump under byggarbete och hela anläggningen är än så länge unik i den bemärkelsen att det inte finns kända liknande strukturer varken i Terramare område eller under bronsålderns i övriga Italien och Europa (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, 242).

Bassängen i Noceto

Nocetos anläggning är en fyrkantig bassäng byggd med träpålar och träplankor. Det är en komplex konstruktion som har krävt planering, intensiva arbetsinsatser och tillgång till lämpligt byggmaterial inklusive gamla ek från urskogar. Bassängen är c:a 12 m x 7 m och var, åtminstone i början (innan olika sedimentlägen började lägga sig in i poolen) över 3 m djupt.

Anläggningen upptäcktes under byggarbete år 2004, som förstördes en mindre del av hela strukturen. Arkeologiska utgrävningarna kunde påbörja omgående efter upptäckten. Mängder av organiskt material tvingade fram snabba beslut och intensiva grävsäsonger för att undvika degradering av fynden. Utgrävningarna pausade 2008 och publicerades utförligt (Bernabò Brea & Cremaschi 2009). Anläggningen djupaste nivåer nåddes dock inte och senare (fortfarande opublicerade) grävsäsonger har ägt rum efter det. 2005-2008 fältarbete gav möjlighet till att skaffa en utförlig förståelse av anläggningens konstruktiva faser. Bassängen ligger i en enorm grop som grävdes för ändamålet. Gropen schaktades i en naturlig depression på kanten av en bred höjd. Bassängen var därför inte synligt ovan marken utan nedgrävd. Trots att de lägsta nivåer inte undersöktes fullständigt, kunde arkeologerna konstatera att en tidigare struktur kunde ha funnits där och att några strukturella problem inträffades under dess byggnation. En kalkyl har uppskattat att c:a 800 m³ av jord måste ha extraherats för att gräva gropen och skapa plats till konstruktionen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 6). Bassängen byggdes i mitten av gropen, vilken var c:a 22 m x 13 m. Mellanrummet mellan bassängens väggar och gropens kanter fylldes med jord i samband med att träväggarna disponerades. Eftersom hela trästrukturen är byggd utan spikar, har fyllningen en strukturell funktion. Den höll inte bara väggarna på plats utan bidrog till bassängens vattentätthet. Analysen av de strukturella detaljerna visar tydligt att strukturen byggdes direkt och utan stora misstag så att en noga planering måste ha ägt rum innan byggnationen påbörjades. Först placerades 26 vertikala stolpar, sedan kom det dubbla horisontella interna systemet av långa pålar som hindrar strukturen från att kollapsa inåt (Bilaga 1).³ Vidare placerades plankorna som utgör verkets väggar. Som sagt, stod de olika plankraderna på sin plats med hjälp att fyllningen som hölldes mellan gropens kant och bassängen utsida. Strukturen blev väldigt stabil och helt vattentät. Det blev tungt för arkeologerna att flytta på de välbevarade trädelarna av bassängen och många människor måste nödvändigtvis ha varit involverade i byggnationen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 6, 106-107). Den sydöstra kanten karakteriseras av en mängd runda stenar som formade en

³ Det finns två nät av långa horisontella pålar: en som lag på bassängens botten och en, mycket mindre välbevarad som på något sätt hade kopplats till toppen på de vertikala kantstolparna.

slags ramp ner till bassängen och/eller förstärkte av någon anledning just den utkanten. Stenarna är mycket homogena i både form och storlek (med en diameter på c:a 15-20 cm), vilket tyder på att de valdes ut med omtänksamhet. Kullstenar av liknande form och storlek hittas som närmast några kilometer ifrån Noceto längst Taro floden och i närheten av Apeninerna (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 6, 105).

Enligt arkeologerna som studerade fynden måste bassängen ha varit fyllt med vatten väldigt snabbt efter att den var klar. Dessutom måste den ha varit mer eller mindre konstant helt täckt av vatten för att den syrefria miljön som har bevarat det organiska materialet i den, inklusive själva strukturen, kunde skapas (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 7, 115).⁴ Innehållets stratigrafi visar tydligt att rensnings aktiviteter inte skedde, utan bassängen fylldes regelbundet med tunna sedimentlägen som måste ha blåst dit av vinden eller kommit in när det regnade. Sedimentlägen täckte också depositionerna som tydligen inte rördes efter att de hade sjunkit ner till bassängens botten. Fyllningens olika lager utgörs inte av exakt samma jord som finns i gropen utan kommer från omgivningar. Detta verkar prova i sin tur att bassängen var öppen och inte täckt. Arkeobotaniska studier bekräftade också att det inte fanns några träd runt omkring eller i närheten av poolen. För övrigt bekräftar botaniska rester att anläggningen befann sig i en mycket antropiserad miljö, liksom en boplats (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 10).

Bassängen, landskapet och vattenproblemtiken

Bassängen byggdes, som sagt i en stor schakt, som grävdes på en höjd, troligen i ett område som ursprungligen hade en naturlig depression. Bassängen låg därför i en dominant position trots att den inte var synligt från landskapet runt omkring. Den var helt täckt av vatten och kan ha sett ut som en liten sjö för de som besökte platsen. Den var dock inte en isolerad struktur utan troligen befann sig i södra delen av en befäst boplats, av vilken mycket få spår är tyvärr kvar idag (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 4, fig. 4.8). Poolens långa sidor är nästan perfekt orienterade öst-väst och de korta nord-syd.

Bassängens kanske mest intressanta och utmärkande drag är att den inte är knuten till någon vattenkälla. Inga spår på naturliga källor kunde spåras fram under utgrävningarna. Det är alltså uppenbart att bassängen endast kunde fyllas artificiellt av människor eller av regn. Hela strukturen låg under vatten och krävde över 500 m³ vatten för att täckas (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 7, 114). Kalkyler visar att dagens nederbörd skulle kunna garantera (med lite artificiellt tillskott under sommarmånaderna) att strukturen blir konstant fylld med vatten. Däremot den första fyllningen efter byggnationen måste ha krävt en betydlig arbetsinsats.

⁴ Ett annat argument som bekräftar att syrefria förhållanden skapades snabbt i bassängen ligger i att man inte kunde hitta vanlig små fauna som finns vanligtvis i vattenrika miljöer (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 7, 115-116).

Spår på ytliga kanaliseringar kunde inte hittas, men kan vara en konserveringsfråga. Den enorma mängden vatten, som var nödvändigt i början, kan ha fraktats manuellt från den närliggande floden (see Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 4, fig. 4.8). Den sistnämnda möjligheten är genomförbart, men otroligt krävande i termer av arbetsinsats.

Bassängens kronologi

Det keramiska materialet som hittades i anläggningen daterar detsamma till en slutlig fas av den italienska mellersta bronsåldern, vilket betyder mellan ca 1450 och 1325/1300 f. Kr. (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 13, 184). Man har dessutom kört 6 stycken C¹⁴ dateringar och en dendrokronologisk analys av vissa trärester. De dateringarna som man fick ur de ovannämnda naturvetenskapliga analyserna bekräftar i stort sätt den arkeologiska uppskattningen. Bassängen byggdes kring slutet av 1400talet f. Kr. och har används under en begränsad period, kanske 1 eller 2 generationer därefter (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 11).

Bassängens stratigrafi

En noga stratigrafisk undersökning genomfördes och det blev tydligt att en mängd olika depositioner utfördes. Ibland väldigt nära intill varandra (tidsmässigt) ibland distribuerade under en längre period. Fyndens spridning tyder på att vissa objekt deponerades i små grupper och andra som enskilda depositioner (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9).

Nästan alla typer av fynd finns i de olika nivåerna, vilket tyder på att likartade depositionen upprepades med tiden. Det är dock tydligt att samma typ av artefakt/redskap inte deponeras varje gång i samma del av bassängen; därför en viss kontinuitet vad det gäller fynden är inte lika tydligt vad det gäller kontexten. Bara keramiken verkar ha deponerats företrädesvist längst norra och östra väggen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, 136). Man bör dock tillägga att hela övre kanten längst den norra delen revs av byggarbete i samband med att själva strukturen uppenbarades som arkeologisk fornlämning. Det är faktiskt möjligt att just där fanns strukturer som skulle ha används för att deponera tyngre offer liksom keramiken. Dessutom, verkar som att de flesta vaserna har hamnat fint ordinerade i botten av poolen ibland även ovanpå de horisontella pålarna som håller väggarna på plats. Detta har i sin tur blivit bakgrunden till hypoteser om att tunga fynd guidades på något sätt ner till botten. Det har även föreslagits att vissa individer kanske kunde ha dykt ner och deponerat vaserna såsom man ville (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, 137).

Arkeologerna tycker också att mindre träobjekt samt korgar kan ha flutit runt under en period innan de sjönk in i bassängen. Därför kan deras position i bassängen se mycket mer slumpartad än den av de tyngre objekten (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, 136). Att sakerna har flutit i vattnet förespråkas av att det finns

träpinnar överallt i bassängen även i de områdena med mindre fynd. Små träpinnar hade nog flutit länge innan sjunkande. Det finns 8 lager som innehåller träpinnar utöver andra fynd (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 7, 116).

De arkeologiska fynden från Noceto

Många olika fynd grävdes fram från poolen. De hittades över hela bassängen och inkluderar en mängd olika keramiska vaser, korgar i organiskt material, olika redskap, botaniska rester efter fröar och växter, arkeozoologiska rester efter olika djur, lerfiguriner och sist men inte mist stenar. Inga textilier eller metallartefakter registrerades. Textilier kan ha degraderats. Med tanke på mängden av trämaterial som bevarades får man tänka att det blev en alkalisk miljö i poolen vilken påverkar möjlighet för t.ex. textilier av proteisk natur (liksom ull) att bevaras (Fodaro 2012, 31). Däremot samma typ av alkalisk miljö brukar gynna bevarande av lintextilier (som det har hänt i många alpiska sjöar, se t.ex. Bazzanella & Mayr 2009) och man får då dra slutsatsen om att dessa inte deponerades i poolen. Metall och metallföremål var också ett av material som inte ingick bland platsens offer.

Keramiken

C:a 150 kompletta vaser och en mängd skärvor som numera är under restaurering hittades i bassängen. Materialet är homogent vad gäller stilen. Samma typ av handtag och dekoration finns bland keramiken som grävdes fram från de högsta nivåer liksom från de lägsta nivåer, vilket bekräftar kronologiska studier och att poolen har använts under en ganska kort period. Det finns flera olika former, men det är också tydligt att det handlar om ett urval av alla former som hittas vanligtvis i Terramare boplatserna. Det verkar som att de flesta vaser som deponerades i bassängen tillhör finkeramik kategorin (muggar, tallrikar, skålar). Brukskeramik (som t.ex. kasseroller och dylikt) finns också, men i betydligt mindre omfattning och med mera dekorationer än den som man brukar hitta i vanliga boplatsområdena. Till skillnad från brukskeramiken, det som kännetecknar finkeramiken från bassängen är att den är ganska enkelt dekorerad, när dekorationen överhuvudtaget finns (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 13). Bland keramiken är en hel del av offren miniatyrer eller vaser i förminskad skala.

Keramikens innehåll har analyserats och resulterar samma som den i de omringande nivåerna. Detta tyder på att vaserna troligen deponerades tomma och att de inte innehöll några matrester (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 10, 157).

Korgar

Bland det organiska materialet korgar har en viktig plats. Minst 18 mindre korgar, en stor sådan, en slags bricka och ett flertal rester av andra möjliga korgar som inte går att närmare identifiera fanns i bassängen. Intressant nog var ett av fynden dessutom bara halvfärdigt (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 16, 229).

Redskap och stenar

En mängd olika redskap fanns i alla nivåer. Inte alla beskrivs i detaljer och flera var fortfarande under restaurering när anläggningen publicerades. Det finns redskap gjorda av trä som har en direkt koppling till jordbrukspraktiker liksom de fyra årdern, och en möjlig *ventilabrum*. Det finns en slags träklubba och möjliga mindre kvastar, träskaft och trädelar av oidentifierade redskap eller möjliga vapen. Bland vapen skulle man kunna räkna en 88 cm lång pinne som påminner om en pilbåge (kanske skapad för en yngre individ, på grund av sina dimensioner)

Flera textilredskap deponerades också i bassängen. Man hittade 19 sländtrissor distribuerade i olika nivåer och 4 vävtyngder. Ett av de mindre träredskap har tolkats som en slända.

Tre fragmentariska stenredskap (en vikt, en kvarnsten och en mortel), som tillhör olika användningsområde, hittades i bassängen och tillsammans med en fragmentarisk träskål utgör de mest sällsynta fynd från platsen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 15 och Kap. 16, 229-230).

Till skillnad från stenredskap, som är sällsynta, är kullstenar extremt vanliga. Så många som 625 kullerstenar hittades i bassängen. Liksom stenarna som skapar den lutande plan mot bassängens sydöstra sida, är även dessa som deponerades i poolen märkvärdigt stora och runda. Materialets homogenitet och storlek är inte tillgängligt i närheten till Noceto, utan tyder på att stenarna samlades enligt specifika önskemål längst floden Taro en bit ifrån Noceto (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 15).

Botaniska och arkeozoologiska rester

Bara en begränsad mängd av alla botaniska rester har analyserats. Bassängen resulterar ganska rent från vattenväxter. Många offer bestod av pinnar. Fröer från olika ätbara växter förekommer. Makrorester bekräftar, som sagt, hypotesen om att bassängen befann sig i en boplatSMiljö (Bernabò Brea & Cremaschi, Kap. 10, 2009).

En sak som är bara preliminärt diskuterat i publikationen är fynd på ormbunkar (*Pteridium aquilinum*). Enligt arkeologerna vissa högre nivåer bestod huvudsakligen av ormbunksblad som skapades en sorts täcke. Ormbunkar växer inte i boplatSområdet utan i skogar och det är därför ett element som har med avsikt samlats och förts till bassängen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 7, 116)

Flera djurben hittades i bassängen. De tillhör huvudsakligen (94% av alla djurben) de tre vanligare domesticerade arterna (boskap, gris, får/get). Dödlighetsmönster är lite olika för de olika arterna. Boskapsben verkar tillhöra huvudsakligen vuxna

individer som inte länge behövs till jordbruksarbete.⁵ Hälften av fåren är äldre än 3 år vilket kan tolkas som att djuren användes inom bland annat ullproduktion.⁶ Yngre djur visar att fårkött hade också sin betydelse, medan mjölkproduktion inte verkar vara så central då riktigt unga lamm fanns inte (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 197-199). Över 30% av benen från tama djur tillhör gris. Dödlighetsmönster tyder på en välorganiserad svinskötsel men en varierad produktion av griskött (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 199-201).

Bara några få djurben tillhör vilda djur liksom hjort eller rådjur och när de finns handlar det om huvudsakligen delar av hornpartiet. En enda benrest av vildsvin är ett ben från hoven (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 201).

Något som kännetecknar 27% av allt benmaterial från Noceto är att de visar tydliga tecken på att ett betydligt antal benen var "tillgängliga" innan de deponerades i vattnet. Det finns spår på tuggande från hundar och gnagare. Bevis på att djuroffer kunde "exponeras" och låta vara tillgängliga till gnagande djur under en period är inte helt ovanliga även i andra kultiska sammanhang (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 203). Det är dock svart att förstå hur djuroffer administrerades när eventuella spår av närliggande strukturer, som kunde ha "servat" verksamheten kring bassängen saknas helt, om de överhuvudtaget existerade.

Som nämnt inga spår på vanlig vattenfauna fanns i bassängen förutom minst fem sköldpaddor och sex grodor. Dessa har inte tolkats som offer utan som tecken på att en mindre vattenfauna bodde i poolen trots allt (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 204 och tab. 9).

Lerfiguriner

Sju figuriner fanns i poolen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 14). Sex av dem representerar djur och den sista är en människofigur (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 14, fig. 14.1.19-25). De kommer från olika nivåer. Tre djurfiguriner, troligen två hundar och ett vildsvin kommer från en av de djupaste nivåerna (US87). En mycket fragmentarisk figurin, möjligtvis en avbildning av boskap, och den enda antropomorfiska figurinen kommer från en något högre lager (US85). De låg dock ganska långt ifrån varannan (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, fig. 9.3c och d). En djurfigurin som inte gick att tydligt identifiera kommer från den rikaste (i term av att antal offer) nivån (US81), medan den sista, också oidentifierad, kommer från en av de högsta nivåerna i området strax utanför träbassängen (US5002c).

⁵ Andra studier om områdets ekonomi har visat en tydlig tendens i trakten att ha ett begränsat antal boskap. Detta tolkats som bevis på att boskap används mest som arbetande djur inom jordbruk och inte för köttproduktion (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 12).

⁶ Äldre får, och i synnerhet äldre kastade baggar, producerar större mängder ull, men med tiden blir inte kött av bättre kvalitet (se bland annat Payne 1973).

Bland figurinerna kan man inkludera två fragmentariska ekrade hjul (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 14, fig. 14.2.1-2).

Kapitel 5 Analys

5.1. Analys

Med tanke på uppsatsens syfte och teoretisk utgångspunkt kommer de olika kategorierna av fynd, som hittades i bassängen och som presenterades i den arkeologiska redogörelse, att delas ut i två grupper: offer av "ikonisk" karaktär och offer av "symbolisk" karaktär. Vidare kommer det performativa aspekten att diskuteras.

Offer av "ikonisk" karaktär

Enligt Rappaport (1979, 180) är en ikon, något som har en visuell koppling med begreppet som ska betecknas. Offer av ikonisk karaktär, betyder därför att det handlar om fynd som tillhör ett tydligt användningsområde och kan förslagsvis tolkas utifrån det. Bland dessa offer inkluderas: keramik, korgar samt redskap.

En mängd keramikformer deponerades i poolen. De anses ha varit tomma när de offrades (inga spår av matrester eller annat liknande kunde hittas, se Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 10, 157). Man bör därför tänka att det var själva keramiken som var offret och att de inte fyllde någon funktion som behållare, vilket är i princip deras huvudsakliga användningsområde i vardagslivet.

De flesta offer består av finkeramik eller vaser med specifika estetiska, teknologiska och funktionella drag. Det handlar om föremål som används för att äta och dricka. Många fynd från olika boplatser i Terramare område har gett arkeologer en tydlig uppfattning av hur den keramiken som produceras och används i trakten ser ut, inklusive deras storlek, kvalitet och dekorativa mönster (jämför t.ex. med material i Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 4). Keramiken från poolen är typisk för slätten kring 1400talet f. Kr. men mindre dekorerad och ofta i något mindre storlek än den som hittas i vanliga boplatssområden (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 13). Med tanke på att de inte hade någon uppenbar funktion som behållare eller bärare av något, skulle man kunna tänka att de själva var i fokus under den rituella *performance*.

Keramikens oftast ovanligt enkla dekoration och förminskad storlek leder till tanke om att den skapades, alternativt valdes ut, med avsikt. Det är alltså möjligt att dessa objekt skulle från början (endast?) användas i rituella *performances* vid poolen. Enligt Rappaport (1979, 80) är en index något som är direkt och konkret kopplat till det som representeras. Eftersom matrester inte finns i dem, en möjlighet är att keramiken fungerade som en index av måltiderna som de brukar behålla i människors vardagsliv. Vidare skulle man kunna tänka att deponeringen representerade inte bara en offer till guden/gudarna - för att i själva verket inget offrades förutom behållare - utan att den (utifrån ett *performance* perspektiv) skapade något samband med det gudomliga. En möjlig hypotes skulle därför vara att se keramiken som medel; ett försök att "servera" eller förse guden/gudarna med nödvändiga redskap för att äta, dricka och även laga mat.

Arkeologerna kunde observera att keramiken är väldisponerad i botten av poolen ibland på så sätt att den inte kunde ha hamnat där den hittades genom att endast sjunka ner. Depositionsakten var försiktigt genomförd. Det har till och med föreslagits att någon skulle kunna ha dykt ner och deponerat keramiken på specifika platser (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, 137). Däremot att keramiken finns mest längst väggarna, stödjer hypotesen om att just längst kanterna kan ha funnits externa strukturen som underlättade deponeringen.

Hypotesen om att deponeringarna skulle visa människors vilja om att dela med sig objekt som i vanliga fall används i vardagslivet kan appliceras till flera andra fynd liksom korgar och redskap.

Organiskt material bevaras oftast inte i vanliga boplatssområde, framförallt från södra Europa. Till skillnad från keramiken har vi därför inte möjlighet att diskutera skillnaderna eller likheter mellan korgar från Nocetos bassäng och virkad material från vanliga hushåll. Korgarna från Noceto representerar för oss ett grundläggande bevis på att sådana föremål överhuvudtaget användes i trakten. De flesta korgar var fortfarande under restaurering när bassängen publicerades så att inte många detaljerade info finns att tillgå till (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 16). De har dock flera olika storlekar och har hittats i olika nivåer och utspridda över hela poolen, vilket har tolkats som att de läts flyta på vattens yta innan de sjönk (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 9, 136).

Även träredskapen var under restaurering när anläggningen publicerades. Bara några stora och tydliga objekt liksom de fyra årdern diskuteras utförligt. Arkeologerna påpekade om att inga ”fina” eller dekorerade objekt verkar ha hittats. Materialet kan inte förknippas till status utan mest med olika praktiska verksamhet. Det handlar om objekt som har används eller var tänkt användas (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 16, 230). Några av redskapen är gjorda i lera liksom sländtrissor och vävtyngder. De sistnämnda är mycket vanliga i terramare område och de som hittades i bassängen urskiljer sig inte från de kända fynden från hushållen i trakten (se t.ex. Bianchi 2004). Återigen får man en känsla om att det är vanliga arbetsredskap som har deponerats.

Tanken slår om att det finns en allmän vilja om att förse det gudomliga med det som man själv behöver använda för att äta, samla olika saker och utföra produktiva aktiviteter skapas möjligtvis ett samband mellan gud/gudarna och det vardagliga. Varje objekt skulle därför kunna ses som en *index* av den praktiken eller aktiviteten som kräver deras användning.

Offer av ”symbolisk” karaktär

Fyra kategorier av fynd har mindre tydligt koppling till uppenbara aktiviteter/sammanhang och kallas därför av symboliks karaktär. Enligt Rappaport (1979, 180) symbolerna är konventioner som skapar ett samband mellan t.ex. ett objekt och ett begrepp, de är därför svarare, om inte omöjlig, att tyda när nödvändiga kulturella informationer saknas. Djurben, figuriner, träpinnar och stenar har nog en symbolisk karaktär som begränsar möjlighet för oss att förstå deras närvaro i bassängen.

Djurben och de flesta figuriner länkar en del av ritualer vid bassängen till djurvärlden, även om det inte går att tyda vidare vilken betydelse skulle djur ha i det lokala religiösa kosmoset. Studien av djurben från bassängen visar att hela djur inte offerades utan bara vissa mindre delar, åtminstone i de än så länge utgrävda och publicerade nivåerna (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013). De enda kompletta skeletten som har publicerats tillhör sköldpaddor och grodor, och har tolkats som tecken på att dessa djur levde i eller i närheten av bassängen samt att några av dem dog i vattnet av naturliga skäl.

Två saker bör uppmärksammas vad det gäller djurben. I första hand bör man observera att relationen mellan de olika representerade taxa är delvis annorlunda från den som i de flesta fall brukar karakterisera fynd från Terramare kulturen. Arkeozoologiska rester från flera av slättens boplatser har en stor andel fårben (ibland upp till över 50% av alla djurben), vilket har bland annat används för att stödja tolkningen av dessa platser som ullproducerande samhälle. Bara 30% av alla Nocetos djurben tillhör i stället får. Den religiösa karaktären av strukturen kan dock ha påverkat betydligt djurbens representativitet gentemot den lokala ekonomin (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 12, 171). Ålder på de offerade djuren är däremot i linje med de uppfattningar som man har om slätten djurskötsel. Boskapsben tillhör främst äldre individer som har används för sin styrka inom jordbruket och som transport; svinsben visar att de var en betydlig källa av kött och andra primära produkter; fårben bekräftar, trots sin relativt låga andel, att sekundära produkter liksom ull, hade en relevant plats i områdets ekonomi (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013).

Den andra saken som skulle uppmärksammas om djurben är att en betydlig del av alla ben (ca 27,4%) gnagde troligen av hundar och/eller gnagare liksom vanliga mus (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 195). Att djurben exponeras en tid innan en offer/ritual är något dokumenterat i andra religiösa sammanhang även historiska sådana (De Grossi Mazzorin & Saracino 2013, 203). I Nocetos fall skulle detta indikera att åtminstone en del av det som offerades skapades inte under själva ritualen utan har varit förberett i förväg.

Flera fynd verkar ha en direkt koppling till produktiva aktiviteter liksom jordbruk eller textilproduktion. Med utgångspunkt i Mitchells (2007) teori så är en rimlig hypotes att offren i bassängen kunde representera ett försök att skapa en omvandling inom olika produktiva sfärer. Kanske visar deponeringar Nocetos invånares förhoppningar om att försäkra ekonomisk och produktiv framgång? Om detta skulle vara fallet, hur skulle man kunna tolka stenar och pinnar? Är de kanske konkreta *indexes* för den miljö de kommer ifrån (floden och skogen)? Närliggande flödar och skog har en grundläggande roll i Terramares ekonomi, den ena förse både boplatser, marken och djur med det livsviktiga vatten vars roll uppmärksammas av själva bassängen. Den andra - skogen - är en källa till byggmaterial för hus, boplotsstrukturer, religiösa anläggningar liksom själva Nocetos bassäng, redskap (av vilka flera hittas i bassängen), samt till ved, vilda frukter och andra produkter.

Till skillnad från träd, har stenar inte något entydigt användningsområde inom boplatens ekonomi eller som byggmaterial. Eftersom deras antal och pinnarnas antal är av några hundratals tanke slår om att de kanske står för något annat som

finns i trakten i större antal, och i så fall kanske människor? Eller händelser som sanktionerar relationer mellan människorna? Något annat som skulle direkt relateras till människor som sådana är nog inte tydligt närvarande bland Nocetos fynd. Kan stenarna eller pinnarna ha haft den funktionen? Så mycket som man försöker säkra en omvandling inom någon produktiv aktivitet genom att deponera redskap och andra fynd så kanske försöker man skapa en omvandling i människornas liv, kanske födelse eller död, eller någon förändring i livet?

Sist, men inte minst måste man nämna de sju lerfiguriner, sex djur och en människa, som fanns i poolen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 14). De representerar några av de märkligaste fynden. I jämförelser med de andra fynden är de högst sällsynta. De kommer dock från olika nivåer, vilket betyder att deras deposition inte kan förknippas till ett event utan till flera tillfällen. De avbildar olika djur, men inte alla går att identifiera. Det som har uppmärksamats är att de är fragmentariska och att detta kan ha gjorts med avsikt kanske i samband med deponeringen. Arkeologerna har förslagsvist tolkat de som symboliska offer av det djuret eller människa som de representerar (Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 14, 208). Man måste dock tillägga att lerfiguriner som representerar både djur och människor är inte ovanliga i boplatsområde, trots att deras betydelse är omdebatterad (se t.ex. Bianchi & Bernabò Brea 2012).

Performance.

Vi kommer aldrig att kunna veta hur de olika fynden som hittades idag i bassängen egentligen deponerades, vilka var som blev inblandade, hur det hela gick till och varför riter praktiserades vid bassängen. Bassängen låg däremot inte isolerad eller gömt. Dessutom fanns det inga spår på täckande struktur eller på träd som kunde ha vuxit runtomkring den. Poolen hade troligen en ganska dominant position innanför Nocetos boplatz; därför är det möjligt att riterna vid vattnet var väl synliga för boplatzinvånare och att ett brett deltagande kunde ha ägt rum. Vi kommer aldrig kunna veta om ritualerna var ”publika” eller exklusiva, men platsens karaktär ger möjlighet om att tro att den byggdes för publika ändamål.

Arkeologerna kunde konstatera att depositionerna gjordes nära intill varandra tidsmässigt, men det är omöjligt att avgöra den specifika frekvensen, eller om vissa månader hade till exempel mer intensiva aktiviteter än andra. Det som man kan tyda på är att olika kategorier sjönk in i poolen på olika sätt. Keramiken guidades tydligen ner till botten på något sätt. Eftersom vissa delar av bassängen verkar föredras för sådana fynd får man tänka att vissa kanter var försedda med strukturer som hjälpte till att guida offren dit man ville. Korgar och pinnar och vissa mindre träredskap har en mer slumpartad spridning. Detta har tolkats som ett tecken på att man lät dem flyta på vattenytan fritt och att de sjönk efter en obestämmd lång tid av sig själva, kanske till och med efter att ritualen hade tagit slut och folk gått från platsen. Därför olika *performance* ägde rum kring poolen med olika snabba resultat.

Man skulle kunna gå ett steg vidare och föreslå att fokus på den performativa riterna vid poolen var just deponeringen. Det som skulle offras skapades kanske till och med i andra ritualiserade former, men inte i direkt samband med själva deponeringen.

ringsevent vid vattnet. Detta gäller alla fynd från bassängen. Keramiken, textilredskap och figuriner kräver det nödvändiga hantverket och dess tid för att bli klara. Samma gäller träföremålen och redskap samt korgar. En av korgarna är dock inte färdig och väcker frågan om den deponerades så på grund av att ont om tiden tvingade använda ett inte färdigt objekt eller om fynden var kanske tänkt vara en *index* av själva hantverksprocess.

Åtminstone ett av de högsta lägena från poolen och kanske en av de sista depositionsevent utgörs i betydande utsträckning av ormbunkars blad. Publikationen erbjuder tyvärr inte många detaljer om just denna nivå (se Bernabò Brea & Cremaschi 2009, Kap. 10, 155), men det verkar som att bladen blev jämt spridda, som ett slags täcke över hela ytan. Det är något så systematiskt och så annorlunda från allt annat som finns i bassängen att tanken slår om det inte är någon förändring som införlivas av ormbunkarna. Kanske skulle ormbunkarna skapa en ny yta för vidare annorlunda ritualer? Eller så skulle de skydda allt som hade deponerats tidigare, eller själva anläggningen? Eftersom inga specifika informationer anges om just detta läger i publikationen, det är svårt att tolka fynden vidare.

5.2. Slutsatser

Man frestas om att tolka bassängen som en plats präglad av positiva krafter. De flesta offer har nära kopplingar till produktiva aktiviteter och ganska väl avspeglar den bilden av Terramares ekonomin som man annars har fått från utgrävningarna i boplatssområden. Det finns dock flera fynd liksom kullstenar och träpinnar som är svarare att länka till någon form av ekonomisk produktivitet. Det har föreslagits här att de skulle kunna ha haft en symbolisk koppling till andra former av produktivitet, inte ekonomisk utan ”mänsklig”, liksom födelse, giftermål, ingång i vuxenålder, döden osv. Utgrävningarna vid bassängen avslutades inte 2008 utan nya grävsäsonger inplanerades framöver. Dessutom inte alla fynd som hittades under 2005-2008 fältarbete kunde publiceras i detaljer, så att flera data bör förväntas komma i framtiden om både anläggningen och materialet därifrån. För övrigt måste man också tillägga att vi inte har några skriftliga dokument från Nocetos tider; därför tolkningar kan endast byggas med hjälp av det arkeologiska materialet och måste betraktas med viss varsamhet.

Med tanke på uppsatsens utgångspunkt i *performance* teori (Leonard 2015; Mitchell 2007; Rappaport 1979, 175-179) har materiella lämningar från bassängen tolkats som ett grundläggande element av de rituella *performance* som ägde rum vid anläggningen. Vi kan inte veta om ritualerna var av kollektiv karaktär eller om endast specifika individer deltog i dem. Strukturen verkar ha varit öppen och lätt tillgänglig, vilket råder om att den byggdes för publika ändamål. Deponeringstillfällena kan därför jämföras med en form av ”dialog” mellan flera aktörer: Nocetos invånare, objekt/saker som skulle deponeras och det gudomliga i bassängen.

Det har uppmärksammat att fynd från bassängen kan delas i två huvudgrupper: fynd av ikonisk karaktär och fynd av symbolisk karaktär. Fynd av ikonisk karaktär visar uppenbara kopplingar till olika produktiva aktiviteter liksom jordbruk, textilproduktion, matlagning och matkonsumtion. Fynd av symbolisk karaktär är

tydlig kopplade till djurvärlden, naturen och möjligtvis till människor om man skulle kunna prova att stenar och pinnar kunde representera på något sätt människor eller deras livshändelser. Det har diskuterats (se Kap. 2) hur enligt Mitchell (2007) är rituella *performances* speciella event som har som avsikt att skapa någon form av omvandling som ska ha permanenta konsekvenser i vardagslivet. Kanske förväntades ritualer vid bassängen att skapa någon omvandling och därefter gynna Nocetos invånares vardag och/eller ekonomi.

En studie av religiösa offer i Maya tempel (Morehart & Butler 2010) har diskuterat hur dessa offer, som bland annat bestod av mat och frukter, kan tolkas enligt Marcel Mauss (1990) teori av *the fourth obligation*. Man ska alltså ”ge” till exempel gåvor till gudarna. Fynd från Noceto verkar vara något annorlunda. De kategorier av objekt som finns i bassängen är inte värdefulla (liksom metallföremål, bärnsten, smycket, vapen som är väl vanliga i andra lokala sammanhang), eller ätbara offer. Man verkar i stort sätt inte ”ge”, utan snarare vilja skapa ett samband mellan livet utanför bassängen och vattnet i poolen. Bassängen verkar vara kopplat till livet i alla sina former och riterna vid vattnet kan ha haft som avsikt att först och främst främja livet och produktivitet.⁷ Det gudomliga i vattnet fick vara delaktigt i människolivet genom offren och deras symbolism.

Vattens gudomliga natur för europeiska bronsålderssamhällen har diskuterats ganska extensivt (se t.ex. Bradley 2000; 2013; Darvill 2013; Kaul 1998; Oestingaard 2011). Även om man inriktar sig endast på kontexter från kontinentala Italien under samma period, så finns det flera exempel på platser som har används för troligen religiösa ändamål. Deponeringar i ”vattenmiljöer” liksom grottor, källor, flödar och sjöar är relativt vanliga under den italienska mellersta bronsåldern eller mellan c:a 1700-1350/1300 f. Kr. (Guidi 2014, 637-638). Senast kring 1250 f. Kr. försvinner arkeologiska spår på deponitioner i grottor, men offer i sjöar, källor och flödar fortsätter intill första millenniet f. Kr. i början på första millenniet f. Kr. och med övergång till den lokala järnåldern kommer in i bilden nya typer av offerplatser byggda på torr mark och utomhus. Uppkomst att nya helgedomar har tolkats bland annat som bevis på att religiösa förändringar måste ha ägt rum mot slutet av bronsåldern (Guidi 2014, 638-643).

En tydligt införande av kultiska byggnader i boplatssområde är något som arkeologerna har än så länge dokumenterat från och med den lokala järnåldern (som börjar kring 950 f. Kr.). *Civic cults*, som de kallas (Guidi 2014, 643-646) anses vara en av de många transformationer som äger rum i början på första millenniet f. Kr. i samband med en växande politisk och social komplexitet (se Pacciarelli 2016) och uppkomst av de så kallade pre-urbana boplatserna. I denna bild, är Noceto ett undantag. Sin unika och monumentala struktur, sin position innanför ett boplatssområde, sin öppna karaktär som troligen gav möjlighet till en bred närvaro vid rituella tillfällen visar en plats där det gudomliga får ”bo” permanent bland människor. Vi har bara materiella rester av de religiösa aktiviteterna som genomfördes vid poolen och kan endast spekulera kring hur de pågick, vem det var som genomförde dem och hur de reglerades, om de reglerades på något

⁷ De ända fynd som skulle kunna kopplas symboliskt till Mauss (1990) teori av *the fourth obligation* är lerfigurinerna. De representerar dock en tydlig minoritet bland alla fynden från bassängen och vidare tolkningar om deras betydelse går tyvärr utanför ramarna för detta arbete (för en diskussion kring Terramares lerfiguriner se Bianchi & Bernabò Brea 2012)

sätt. Trots det, och framför allt på grund av platsens position och strukturella särdrag, lockas man att tolka anläggningen som ett exempel på religiösa praktiker som normeras och framförallt kontrolleras, kanske även kollektivt av hela det lokala samhället, men ändå styrda och övervakade.

Kapitel 6 Diskussion

Syfte med denna uppsats har varit att undersöka en anläggning från den europeiska bronsåldern⁸ som visar tydliga tecken på utvecklade ritualer av religiös karaktär. Anläggningen i frågan tillhör den så kallad Terramare kulturen och är en träbassäng som nyligen grävdes ut i staden Noceto, Parma provins, norra Italien. Bassängen har varit helt fyllt med vatten under hela sin användningstid, vilket placeras mellan slutet på 1400talet och början på 1300talet f. Kr. Anläggningen karakteriseras bland annat av en mängd depositioner som lades ner i vatten. Det är också tydligt att bassängen inte hade någon praktisk funktion utan att verksamhet kring det måste ha varit av rituell/religiöst natur.

Uppsatsen är tvärvetenskaplig då reflektioner kring religionshistoria har knutits ihop till en omfattande analys av det arkeologiska materialet från bassängen. Det finns inga andra informationskällor än själva arkeologiska fynd för att åstadkomma en tolkning av den förhistoriska religiositeten som låg bakom verksamhet vid anläggningen. Mitchell (2007) har skrivit om att inom arkeologi jobbar man ”baklänges”, från materiella lämningarna av rituella ceremonier till tolkningar av hur riter kan ha skett samt varför de utspelades. Enligt Mitchell, bortom sökande av meningar och symbolism, de arkeologiska evidensen för religiositet bör utläsas med hjälp av *performative* analys. Enligt *performance* teori, är ritualer något dynamiskt (en *performans*) som skapar relationer mellan människor samt mellan människor och ting. Ritualer är komplexa fenomen, men en av deras grundläggande aspekter ligger i själva uppträdande och dess mer eller mindre formaliserade handlingar (se Rappaport 1979, 175-179). Materiella lämningar från arkeologiska utgrävningar är därför inte bara objekt utan bevis på dynamiska händelser som uttryckte deltagarnas vilja och tro. *Agency* teori har används i studien som teoretisk utgångspunkt. Offren som lämnades i bassängen betraktades som *secondary agent* (se Gell 1998). *Primary agents* är enligt Gell (1998) de individerna som utövar *agency* och som har och uttrycker sin vilja (*intentionality*). Ting eller *secondary agents* kan inte ha sin egen *intentionality*, men kan ändå spela en *agency* i miljöer som känner igen deras symboliska eller ikoniska betydelse. De kan därför ses som *indexes of agency* eller som konkreta manifestationer av *primary agents' intentionality*. Fynden från bassängen har därför betraktats som *agents* som har under en begränsad tid uppträdd en roll, som band ihop de närvarande vid rituella tillfällen. Enligt Bell (1992) religiösa riter fungerar som sociala praktiker och därför skapar sociala relationer. Uppsatsen har således strävat efter att tolka offrens religiösa betydelse genom att lyfta fram sambandet mellan det materiella, det mänskliga och det immateriella/gudomliga i anknytning till ritualer vid Nocetos vatten. En rad olika hypoteser har erbjudits i texten. Andra tolkningar är säkert möjliga och värda att testa. Den systematiska genomgången (se Kap. 4 Resultat) av allt material som kommer från bassängen har gett möjlighet att kon-

⁸ Bronsåldern i Europa har olika kronologiska ramar i de olika delarna av kontinenten, men i stort sätt pågår mellan slutet på det tredje och början på det första millenniet f.Kr.

textualisera fynden inom ramarna på Terramare kulturen i övrigt och skapat en förståelse för deras funktion och betydelse utanför det rituella sammanhanget.

Med tanke på att en grundläggande funktion i den rituella performansen anses ligga bland annat i den transformativa kraften som tillskrivs ritualer (Mitchell 2007), är slutsatserna att fynden från Nocetos bassäng kan tolkas som materiella yttringar på religiöst utövande. Fyndens karaktär råder om att det inte handlar om gåvor till gudarna, enligt det som Mauss (1990) har kallat för *fourth obligation*. Offren i bassängen är inte mat eller värdefulla i sig på något sätt. Det handlar huvudsakligen om objekt som upplyser om specifika aktiviteter, ofta grundläggande produktiva sådana. Med hänsyn till den utvalda teoretiska utgångspunkten är förslaget att handlingar kring bassängen hade som syfte att försöka frambringa positiva omvandlingar i deltagarnas liv och i deras försörjningsverksamheter.

Tidsbrist omöjliggör bredare diskussioner kring bronsålderns religion och religiositet. Däremot har det kort illustrerats (se Kap. 6 Analys) hur vatten måste ha haft en relevant helig roll under bronsåldern och inte bara i Terramare trakten i norra Italien. Det som särskiljer Nocetos bassäng från andra typiska bronsålders vattenanslutna offerplatser är att det är artificiellt konstruerat. Nocetos anläggning är unik i sitt slag åtminstone i kontinentala Europa kring 1400talet f. Kr. Det finns tydliga tecken under senare perioder om att kultplatser byggs innanför boplatssområde och blir föregångare till historiska religiösa strukturer. Nocetos bassängen erbjuder möjlighet att analysera ett mycket tidigt försök att skapa en helgedom i ett bosättningsområde och därigenom att även skapa förutsättningar för möjligtvis kontrollerade eller regelbundna religiösa aktiviteter.

Arkeologiska utgrävningarna i Noceto pågick mellan 2005 och 2008. 2009 publicerades en värdefull rapport av de första tre års arbete på platsen (Bernabò Brea & Cremaschi 2009) och en mängd data är därför tillgängliga för vidare studier. Anläggningen blev dock inte färdigt undersökt, utan nya grävningar har pågått sedan dess, och är fortfarande opublicerade. Många nya informationer förväntas komma och möjligen förändra lite den bilden som 2009-boken ger numera möjlighet till att skapa. Trots det är Noceto ett klart bevis på att, även bortom Medelhavsområdet, kunde det gudomliga ha sin plats innanför boplatssområden redan under mellersta bronsåldern och därför tidigare än tänkt förut (se t.ex. Guidi 2014). Åt andra sida visar detta arbete att det finns brist på vår förståelse av vattnets betydelse för bronsålderssamhälle. Det har extensivt diskuterats om depositioner i vatten och om det heliga i vissa platser liksom källor, sjöar, olika vattendrag osv, men en omfattande och systematisk studie saknas. Mycket spännande framtida studier skulle kunna bidra till att förstå inte bara vattnets religiösa betydelse för bronsålders samhällen utan också relationer mellan alla olika former av dyrka som de olika kända offerplatserna tycks vara ett uttryck av.

Sammanfattning

Uppsatsen är ett tvärvetenskapligt arbete som länkar samman religionshistoria och arkeologi. Arbetets fokus ligger på de arkeologiska fynden som grävdes fram från en unik rituell anläggning från Norra Italien. Anläggningen i frågan befinner sig i utkanten av staden Noceto, i Parma-provinsen. Den är daterad till slutet av den lokala mellersta bronsåldern, vilket ungefär motsvarar 1400-talet f. Kr.

Anläggningen är en stor träbassäng, som en gång stod i en relativt dominerande position innanför ett boplatsoområde. Bassängen har från början varit helt fyllt med vatten. Tack vare de speciella miljöförhållandena i poolen, organiskt material, såsom trä, har bevarats mycket bra. Vi har därför precisa uppgifter om själva strukturen och om ett förvånande antal fynd som fanns i bassängen. Anläggningen användes tydligen under en begränsad tidsperiod, som uppskattats av några få generationer eller maximalt c:a 100 år. Det arkeologiska materialet från poolen tyder på att det har haft en funktion som offer-plats och att hundratals objekt har sänkts i sitt vatten. Fastän deponeringar i våta områden är vanliga över hela Europa och Medelhavsområde under bronsåldern, liknande byggnader till Nocetos bassängen är än så länge inte kända. Nocetos pool ger starka bevis av religiös karaktär, eftersom tecken på produktiva verksamheter eller vardagsaktiviteter inte kunde upptäckas i den.

Med hänsyn till debatterna om religions materialitet är syftet med uppsatsen i första hand att undersöka och diskutera hur platsens religiösa natur kan förstås, om man bara arbetar med resultaten av de religiösa aktiviteterna som ägde rum kring den under bronsåldern. För det andra är målet också att försöka använda bevis från Noceto för att diskutera mer allmänna frågor kring bronsålderns religion och religiositet.

Materialet har analyserat med utgångspunkt i *performance* och *agency* teorier. Det hävdas att fynd från poolen fungerade som *indexes of agency* och var ett grundläggande element av de rituella performanserna som genomfördes vid bassängen.

Med tanke på att en grundläggande funktion i rituella performanserna anses ligga bland annat i den transformativa kraften som tillskrivs ritualer, är förslaget att fynden från Nocetos bassäng uttrycker ett försök att åstadkomma positiva omvandlingar möjligen i människolivet och/eller i grundläggande produktiva aktiviteter såsom till exempel jordbruk. Den heliga rollen av vatten under bronsåldern har tagits upp extensivt. Särskilda platser, som våtmark, grottor, floder, källor och så vidare, har använts för att deponera offer. Nocetos bassäng ger möjlighet för första gången att analysera ett försök att skapa en helgedom i ett bosättningsområde och därigenom att även skapa förutsättningar för möjligtvis kontrollerade eller regelbundna religiösa aktiviteter.

Referenser

- Ahrne, G. & Svensson, P. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber.
- Alvesson, M. & Sköldböck, K. (1994). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Andrén, A. (2002) Platsernas betydelse. Norrön ritual och kultuplatskontinuitet. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, red. K. Jennbert, A. Andrén, & C. Raudvere. Stockholm: Nordic Academic Press, 299-332.
- Andrén, A., Jennbert, K. & Raudvere, C. red. (2006). *Old Norse religion in long-term perspectives: Origins, changes and interactions*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bazzanella, M. & Mayr, A. (2009). *I reperti tessili, le fusaiole e i pesi da telaio dalla palafitta di Molina di Ledro*. Trento: Provincia Autonoma di Trento
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Bernabò Brea, M. & Cremaschi, M., eds (2009). *Acqua e civiltà nelle Terramare*. Milan: Skira.⁹
- Kap. 1: Bernabò Brea, M., Le terramare nell'età del bronzo, 5-16.
- Kap. 4: Cremaschi, M., Ferrari, P., Mutti, A., Pizzi, C., Salvioni, M. & Zerboni, A., La Terramara di Noceto e il suo territorio, 65-86.
- Kap. 6: Cremaschi, M. & Ferrari, P., Struttura e tecniche di costruzione della vasca e della fossa, 104-111.
- Kap. 7: Cremaschi, M., Ferrari, P., Salvioni, M. & Zerboni, A., Il riempimento della vasca e della fossa, 112-120.
- Kap. 9: Cremaschi, M., Mutti, A., Pizzi, C. & Maggioni, S., Le deposizioni, ss. 132-146.
- Kap. 10: Rottoli, M. & Castiglioni, E., Indagini sui resti vegetali macroscopici, 152-163.
- Kap. 11: Cremaschi, M., Pelfini, M. & Garavaglia, V., L'età della vasca e dendrocronologia preliminare, 164-169.

⁹ Texten innehar grundläggande information till detta arbete. För korthetsskull det har refererats endast till de olika kapitlen och inte till deras författare. En förtydligande med nödvändig information om de olika kapitlen anges därför här.

- Kap. 12: De Grossi Mazzorin, J., Fauna ed economia animale, 170-174.
- Kap. 13: Mutti, A. & Pizzi, C., I materiali: la ceramica, 175-205.
- Kap. 14: Bernabò Brea, M., Mutti, A. & Pizzi, C. Oggetti miniaturistici e altri reperti fittili, 206-214.
- Kap. 15: Cremaschi, M., Ferrari, P. & Salvioni, M., Ciottoli e industria litica, 220-224.
- Kap. 16: Castiglioni, E., Pizzi, C., Rottoli, M. & Bernabò Brea, M., Gli attrezzi lignei e in fibra vegetale, 225-241.

Bianchi, P. 2004. Manufatti per filatura e tessitura. I *Il villaggio piccolo della terramara di Santa Rosa di Poviglio. Scavi 1987-1992*, red. Bernabò Brea, M. & Cremaschi, M. Florence: Origines, 609-651.

Bianchi, P. & Bernabò Brea, M. (2012). Rappresentazioni mobiliari zoomorfe, antropomorfe e simboliche dell'età del Bronzo. Nuovi ritrovamenti dalle terramare emiliane. *Preistoria alpina* 46(II), 299-308.

Bietti Sestieri, A.M. (2013) Peninsular Italy. I *The Oxford handbook of European Bronze Age*, red. A. Harding & H. Fokkens. Oxford: Oxford University Press, 632-652.

Barrowclough, D.A. & Malone, C. red. (2007). *Cult in Context: Reconsidering Ritual in Archaeology*, Oxford: Oxbow Books.

Bradley, R. (2000). *An Archaeology of Natural Places*. London: Routledge.

Bradley, R. (2013). Hoards and the Deposition of Metalwork. I *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*, red. H. Fokkens & A. Harding. Oxford: Oxford University Press, 212-139.

Bredholt Christensen, L., Hammer, O. & Warburton, D. red. (2013). *The Handbook of Religions in Ancient Europe*. London & New York: Routledge.

Cardarelli, A. (2009a). The collapse of the terramare culture and growth of new economic and social systems during the Late Bronze Age in Italy. *Scienze dell'antichità* 15, 449-520.

Cardarelli, A., red. (2009b). *Guide to the Archaeological Park and Open-Air Museum Terramara Montale*. Modena: Museo Civico Archeologico Etnologico.

Cardarelli, A. (2015) Different forms of social inequality in Bronze Age Italy. *Origini* XXXVIII (2015-2), 151-200.

- Darvill, T. (2013). Monuments and Monumentality in Bronze Age Europe. I *The Oxford Handbook of the European Bronze Age*, red. H. Fokkens & A. Harding. Oxford: Oxford University Press, 140-158.
- Droogan, J. (2013). *Religion, material culture and archaeology*. London: Bloomsbury.
- Earle T., Ling, J., Uhnér, C., Stos-Gale, Z. & Melheim, L. (2015). The Political Economy and Metal trade in Bronze Age Europe: Understanding Regional Variability in Terms of Comparative advantage and Articulations. *European Journal of Archaeology* 18(4): 633-657.
- Fredengren, C. (2013). Where Wandering Water Gushes – the Depositional Landscape of the Mälaren Valley in the Late Bronze Age and Earliest Iron Age of Scandinavia. *Journal of Wetland Archaeology* 10(1), 109-135,
- Fitzgerald, T. Red. (2007). *Religion and the secular. Historical and Colonial Formations*. Sheffield: Equinox
- Fodaro, D. (2012) Introduzione alla conservazione dei tessuti archeologici: dall'intervento sullo scavo alla conservazione in laboratorio. *Progetto Restauro* 63, 30-36.
- Gell, A. (1998). *Art and Agency: an Anthropological theory*. London, Clarendon Press.
- Grayson, J.H. (1992). The Accommodation of Korean Folk Religion to the Religious Forms of Buddhism: An Example of Reverse Syncretism. *Asian Folklore Studies* 51(2), 199-217
- Guidi, A. (2010). The archaeology of early state in Italy: new data and acquisitions. *Social Evolution and History* 9, 12-27.
- Guidi, A. (2014). Cult activities among central and north Italian protostohistoric communities. I *The Cambridge Prehistory of the Bronze and Iron Age Mediterranean*, red. A.B. Knapp & P. Van Dommelen. Cambridge: Cambridge University Press, 635-649.
- Houtman, D. & Meyer, B. (2012). *Things: religion and the question of materiality*. New York: Fordham University Press.
- Iaia, C. (2013). Metalwork, rituals and the making of elite identity in central Italy at the Bronze Age-Iron Age transition. I *Exchange Networks and Local Transformation*, red. M.A. Alberti & S. Sabatini, Oxford: Oxbow Books, 102-116.

- Insoll, T. (2004). *Archaeology, Ritual, Religion*. London & New York: Routledge.
- Insoll, T. red (2011). *The Oxford Handbook of Ritual and Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Insoll, T. (2015). Materiality, belief, ritual—archaeology and material religion: an introduction, *Material Religion* 5(3), 260-264.
- Janson, H. (2013). Edda and ‘Oral Christianity’: Apocryphal Leaves of the Early Medieval Storyworld of the North. I *The Performance of Christian and Pagan Storyworlds. Non-canonical Chapters of the History of Nordic Medieval Literature*, red. L. Boje Mortensen & T. Lehtonen. Turnhout: Brepols, 171-197.
- Kaul, F. (1998). *Ship on bronzes: a study in Bronze Age religion and iconography*. Copenhagen: National Museum of Denmark.
- Kiriakidis, E. red. (2007). *The archaeology of Ritual*. Los Angeles, CA: Cotsen Institute of Archaeology.
- Kristiansen, K. (1998). *Europe before History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kristiansen, K. (2016). Interpreting Bronze Age Trade and Migration. I *Human Mobility and Technological transfer in the Prehistoric Mediterranean*, red. E. Kiriakidis & C. Knappet. Cambridge: Cambridge University Press, 128–153.
- Kumar, R. 2011. *Research Methodology. A step-by-step guide for beginners*. London: Sage.
- Lee, D.A. (2016). *Pagans and Christians in Late Antiquity*. London & New York: Routledge.
- Leonard, K. (2015). *Ritual in Late Bronze Age Ireland*. Oxford: Archaeopress.
- Malterud, K. 2011. *Kvalitative metoder I medicinsk forskning: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Mauss, M. (1990). *The gift: the form and reason for exchange in archaic societies*. New York: Norton.
- Mitchell, J.P. (2007). Towards an Archaeology of Performance. I *Cult in Context: Reconsidering Ritual in Archaeology*, red. D.A. Barrowclough & C. Malone. Oxford: Oxbow Books, 336-339.

- Morehart, C. & Butler, N. (2010) Ritual exchange and the fourth obligation: ancient Maya food offering and the flexible materiality of ritual. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 16, 588-608.
- Müller, Wille, M. (2002) Offerplatser på kontinenten. Några exempel från förkristen tid. I *Plats och praxis. Studier av nordisk förkristen ritual*, red. K. Jennbert, A. Andrén, & C. Raudvere. Stockholm: Nordic Academic Press, 135-161.
- Nicolis, F. (2013). Northern Italy. I *The Oxford handbook of European Bronze Age*, red. A. Harding & H. Fokkens. Oxford: Oxford University Press, 692-705.
- Oestigaard, T. (2011). Water. I *The Oxford Handbook of Ritual and Religion*, red. T. Insoll. Oxford: Oxford University Press, 38-50.
- Pacciarelli, M. (2016). The earliest processes towards city-states, political power and social stratification in the middle Tyrrhenian Italy. *Origini* XXXIX(1), 165-202.
- Payne, S. (1973). Kill-off patterns in sheep and goats: the mandibles from Aşvan kale. *Anatolian Studies* 23, 281-303.
- Rappaport, R.A. (1979). The obvious aspects of ritual. In *Ecology, meaning, and Religion*. Berkeley: North Atlantic Books, 173-221.
- Rowlands, M. & Ling, J. (2013). Boundaries, Flows and Connectivities: Mobility and Stasis in the Bronze Age. I *Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristiansen Kristiansen* (British Archaeological Reports Int. s. 2508), red. S. Bergerbrant & S. Sabatini. Oxford, Archaeopress, 517-529.
- Vandkilde, H., Hansen, S., Kotsakis, K., Kristiansen, K., Müller, J., Sofaer, J. and Stig Sørensen, M. L. (2015). Cultural Mobility in Bronze Age Europe. I *Forging identities. The Mobility of Culture in Bronze Age Europe. Report from a Marie Curie project 2009-2012 with concluding conference at Aarhus University, Moesgaard 2012* (British Archaeological Reports Int. s. 2771), red. P. Suchowska-Ducke, S. Scott Reiter & H. Vandkilde. Oxford: Archaeopress, 5-37.
- Vanzetti, A. (2013). 1600? The rise of the Terramara system (Northern Italy). *Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle* 9, 267-282.
- Whitley, D. & Hays, Gilpin, K. red. (2008). *Belief in the Past: Theoretical Approaches to the Archaeology of Religion*. Walnut Creek, Ca: Left Coast Press.

Yates, D. & Bradley, R. (2010). Still water, hidden depths: The deposition of Bronze Age metalwork in the English Fenland. *Antiquity*, 84(324), 405-415.

Yorke, M.R. (2012). Beyond Belief: the Archaeology of Religion and Ritual. *Archaeological papers of the American Anthropological Association* 21(1), 1-10.

Bilaga 1

Nocetos bassängen – bild från pågående utgrävningar år 2007

(källa: <http://www.comune.noceto.pr.it/la-vasca-votiva-di-noceto>)

